

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชานา อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลง และเงื่อนไขที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชานา จากอดีตถึง ปัจจุบัน ด้านการผลิต ด้านการบริโภค ด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ด้านคติความเชื่อและพิธีกรรม ที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา มีระเบียบวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย
2. กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย
3. พื้นที่ในการศึกษา
4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
5. การเก็บรวบรวมข้อมูล
6. การวิเคราะห์ข้อมูลและการแปลผล
7. การนำเสนอผลการวิจัย

1. ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย

- 1.1 เก็บข้อมูลเบื้องต้น เกี่ยวกับประวัติชุมชน ข้อมูลทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม
- 1.2 ลงพื้นที่ศึกษาชุมชน สร้างความเข้าใจกับชุมชนในการศึกษาวิจัยครั้งนี้
- 1.3 กำหนดประเด็นในการศึกษา
- 1.4 จัดทำเครื่องมือจัดเก็บข้อมูล
- 1.5 วางแผนการเก็บข้อมูล
- 1.6 ดำเนินการจัดเก็บข้อมูลตามแผน
- 1.7 วิเคราะห์ข้อมูลตามประเด็น
- 1.8 จำแนกและจัดกลุ่มข้อมูล
- 1.9 เขียนรายงานการศึกษา

2. กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยต้องเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลได้ คือ เกษตรกรอาวุโสจำนวน 7 คน เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวอดีตและปัจจุบัน ทั้ง 4 ด้าน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เจาะลึกในการเก็บข้อมูล เกษตรกรรุ่นใหม่จำนวน 7 คน เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวปัจจุบันทั้ง 4 ด้าน โดยใช้แบบสัมภาษณ์เจาะลึกในการเก็บข้อมูล ผู้นำชุมชนจำนวน 14 คน เป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าวอดีตและปัจจุบันทั้ง 4 ด้าน โดยใช้แบบการสนทนากลุ่มในการเก็บข้อมูล รวมทั้งสิ้นจำนวน 28 คน และใช้แบบสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วมในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกร การทำพิธีรับขวัญข้าว และการทำพิธีบอกล่าวขอพรของกลุ่มเกษตรกรที่ทำนาในปัจจุบัน

3. พื้นที่ในการศึกษา

พื้นที่ตำบลชานนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในหมู่ที่ 1 ถึงหมู่ที่ 7 เป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ทั้งนี้เนื่องจากเป็นสังคมเกษตรกรชนบทที่มีวิถีชีวิตในการทำนา ปลูกข้าว เป็นพืชเศรษฐกิจหลักสืบทอดกันมาช้านาน มีการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวอย่างเห็นได้ชัด

4. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

4.1 ชนิดของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ผู้วิจัยใช้ในการเก็บข้อมูลในการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชานนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ

4.1.1 แบบสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม ใช้สังเกตวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกร ใช้สังเกตพิธีรับขวัญข้าว ใช้สังเกตพิธีบอกล่าวขอพร

4.1.2 แบบสัมภาษณ์เจาะลึก มีประเด็นในการสัมภาษณ์คือ

4.1.2.1 มิติด้านการผลิตในอดีต ปัจจุบัน มีสภาพเป็นอย่างไร อะไรที่ยังคงอยู่ อะไรที่เปลี่ยนแปลง หรือเสื่อมสลายไป เป็นเพราะอะไร และแนวโน้มในอนาคต ในด้านปัจจัยการผลิตได้แก่ ที่ดิน แรงงาน เงินทุน เครื่องมือเครื่องใช้ พันธุ์ข้าว ในด้านกระบวนการผลิตได้แก่ การเตรียมดิน การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การจัดการผลผลิต

4.1.2.2 มิติด้านการบริโภค ในอดีต ปัจจุบัน มีสภาพเป็นอย่างไร อะไรที่ ยังคงอยู่ และอะไรที่เปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลายไป เป็นเพราะอะไร และแนวโน้มในอนาคต ได้แก่ ข้าวที่นำมาบริโภค การทำอาหาร การรับประทานอาหาร อาหารคาวหวานตามฤดูกาลที่ประกอบจากข้าว

4.1.2.3 มิติด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ในอดีต ปัจจุบัน มีสภาพเป็นอย่างไร อะไรที่ยังคงอยู่ และอะไรที่เปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลายไป เป็นเพราะอะไร และแนวโน้มในอนาคต ได้แก่ รูปแบบการแลกเปลี่ยน มูลค่าและหน่วยวัดในการแลกเปลี่ยน สถานที่แลกเปลี่ยน

4.1.2.4 มิติด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ในอดีต ปัจจุบัน มีสภาพเป็นอย่างไร อะไรที่ยังคงอยู่และอะไรที่เปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลายไป และสาเหตุที่เป็นเช่นนั้นและแนวโน้มในอนาคต ได้แก่ คติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว

4.1.3 แบบสนทนากลุ่ม โดยมีประเด็นการสนทนา 4 ประเด็นคือ

4.1.3.1 มิติด้านการผลิตในอดีต ปัจจุบัน มีสภาพเป็นอย่างไร อะไรที่ยังคงอยู่ อะไรที่เปลี่ยนแปลง หรือเสื่อมสลายไป เป็นเพราะอะไร และแนวโน้มในอนาคต ในด้านปัจจัยการผลิต ได้แก่ ที่ดิน แรงงาน เงินทุน เครื่องมือเครื่องใช้ พันธุ์ข้าว ในด้านกระบวนการผลิต ได้แก่ การเตรียมดิน การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การจัดการผลผลิต

4.1.3.2 มิติด้านการบริโภค ในอดีต ปัจจุบัน มีสภาพเป็นอย่างไร อะไรที่ ยังคงอยู่ และอะไรที่เปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลายไป เป็นเพราะอะไร และแนวโน้มในอนาคต ได้แก่ ข้าวที่นำมาบริโภค การทำอาหาร การรับประทานอาหาร อาหารคาวหวานตามฤดูกาล ที่ประกอบจากข้าว

4.1.3.3 มิติด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต ในอดีต ปัจจุบัน มีสภาพเป็นอย่างไร อะไรที่ยังคงอยู่ และอะไรที่เปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลายไป เป็นเพราะอะไร และแนวโน้มในอนาคต ได้แก่ รูปแบบการแลกเปลี่ยน มูลค่าและหน่วยวัดในการแลกเปลี่ยน สถานที่แลกเปลี่ยน

4.1.3.4 มิติด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา ในอดีต ปัจจุบัน มีสภาพเป็นอย่างไร อะไรที่ยังคงอยู่และอะไรที่เปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลายไป และสาเหตุที่เป็นเช่นนั้นและแนวโน้มในอนาคต ได้แก่ คติความเชื่อที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา พิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนาพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว

4.1.4 การบันทึกเทป ใช้ในขณะที่สัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนไม่ตกหล่น

4.1.5 การบันทึกภาพ ใช้ในการบันทึกภาพกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

4.2 การสร้างและพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยอาศัยแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและเอกสารต่างๆ และสร้างเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย แล้วกำหนดประเด็นการสัมภาษณ์เจาะลึก ประเด็นการสนทนากลุ่ม

ประเด็นการสังเกต ให้ครอบคลุมเนื้อหาที่จะศึกษา แล้วนำไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา จากนั้นให้ผู้เชี่ยวชาญและผู้มีประสบการณ์จำนวน 5 ท่าน ช่วยตรวจสอบคุณภาพและความครอบคลุมของประเด็นการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม และประเด็นการสังเกต นำมาปรับปรุงแก้ไขให้มีเนื้อหาตรงกับเรื่องที่ศึกษา

5. การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาจากเอกสาร เช่น หนังสือ วิทยานิพนธ์ ผลงานวิจัย บทความจากวารสาร ซึ่งค้นคว้าจากอินเทอร์เน็ต ห้องสมุดต่างๆ ได้แก่ ห้องสมุดมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ห้องสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ศูนย์รังสิต ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน ห้องสมุดมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์กำแพงแสน ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหิดล (ศาลายา) ห้องสมุดสภาวิจัยแห่งชาติ เนื้อหาที่เรียบเรียงจากการค้นคว้าเอกสาร ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับเงื่อนไขที่ทำให้วัฒนธรรมข้าวเปลี่ยนแปลง แนวคิดเรื่องพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าวและการทำนา แนวคิดเรื่อง ระเบียบ : กับการพึ่งตนเองของชาวนาไทย และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

2. สืบหาข้อมูลทั่วทางกายภาพของชุมชน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยวิธี

3.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เจาะลึก เรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกร ตำบลชานนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กับกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงหมู่บ้านละ 2 คน เป็นเกษตรกรอาวุโส 1 คน เกษตรกรรุ่นใหม่ 1 คน ทั้งหมด 7 หมู่บ้าน รวมทั้งสิ้น 14 คน

3.2 การสนทนากลุ่มเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชานนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา กับกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงหมู่บ้านละ 2 คน ทั้งหมด 7 หมู่บ้าน รวมทั้งสิ้น 14 คน โดยดำเนินการสนทนากลุ่มผู้วิจัยจะทำหน้าที่เป็นผู้ซักถามในการสนทนากลุ่ม ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการตรวจทานข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก ให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้อง และเพื่อไม่ให้ข้อมูลที่สำคัญๆ ตกหล่นไป

3.3 การสังเกตแบบอย่างไม่มีส่วนร่วม โดยสังเกตวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของเกษตรกร สังเกตพิธีรับขวัญข้าว และสังเกตพิธีบอกเล่าขอพร

6. การวิเคราะห์ข้อมูลและการแปลผล

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิเคราะห์ข้อมูล จะเริ่มต้นจากการนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษามาจัดทำให้เป็นระบบ โดยการจัดหมวดหมู่ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ จากนั้นจึงทำการตรวจสอบข้อมูล โดยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล โดยพิจารณาแหล่งเวลา แหล่งสถานที่และแหล่งบุคคลที่แตกต่างกันคือ ถ้าข้อมูลต่างเวลากันจะเหมือนกันหรือไม่ ถ้าข้อมูลต่างสถานที่จะเหมือนกันหรือไม่ และถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ และการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ กันเพื่อรวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกัน ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสาร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์และข้อมูลจากการสนทนากลุ่ม เมื่อได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องแล้วจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์จะใช้แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมเป็นกรอบในการวิเคราะห์โดยใช้วิธีการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Inductive) ต่อจากนั้นจึงวิเคราะห์แนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของเกษตรกรตำบลชานนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อนำเสนอแนวทางในการสืบสานวัฒนธรรมข้าวให้คงอยู่ต่อไป

7. การนำเสนอผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยเรื่อง การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวของเกษตรกรตำบลชานนา อำเภอเสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการนำเสนอ โดยการพรรณนาข้อมูลที่ได้จากเอกสาร การสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม และการสังเกต เนื้อหาการนำเสนอแบ่งเป็น 4 ประเด็นหลักได้แก่

- 7.1 การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการผลิต
- 7.2 การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการบริโภค
- 7.3 การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านการแลกเปลี่ยนผลผลิต
- 7.4 การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมข้าวในมิติด้านคติความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับข้าว

และการทำนา